

arra, hogy kapcsolódjanak be a tudományos és gyakorlati tevékenységbe és ehhez megfelelő eszközöket kellene kidolgozni. Értem ezen az anyagi segítségtől a külföldi gyakorlati munka biztosításán át az életpálya folyamatos nyomon kíséréséig.

Köszönöm a beszélgetést, és jó egészséget kívánok!

Lakatos Miklós,

a *Statisztikai Szemle* főszerkesztője

E-mail: miklos.lakatos@ksh.hu

Cseh-Szombathy László (1925-2007)

2007. július 21-én, élete 83. évében elhunyt *Cseh-Szombathy László* akadémikus, a statisztika, a demográfia és a szociológia hazai és nemzetközi szakmai körökben egyaránt nagyra becsült, tudós művelője. Halálával pótolhatatlan veszteség érte a magyar és a nemzetközi tudományos életet.

Cseh-Szombathy László 1925. június 8-án Budapesten született. Családja egy nagy múltú, neves kálvinista család volt, melynek több tagja már a XVIII. században is egyetemi tanulmányokat folytatott. Saját visszaemlékezése szerint mindkét tényező meghatározó volt az ő életében is. 1935-ben iratkozott be a jó nevű Lónyai utcai Református Gimnáziumba. Ebben az iskolában nyitott világnézetű szemlélet uralkodott, ahol a tanulókból gondolkodó embereket formáltak. Számos olyan egyetemi tanári tudással rendelkező tanár tanított ott, akik erős hatást gyakoroltak rá. Főleg a történelem érdekelte, de ott ismertették és szeretteték meg vele a szépirodalmat és a filozófiát, s ott szerezte meg nyelvtudásának alapjait is. Történelemtanára korán ráirányította figyelmét a társadalom aktuális helyzetét, problémáit elemző művekre is, s minden bizonnyal ez is nagy szerepet játszott későbbi pályaválasztásában, épp úgy mint apjának az a barátja, aki 1939-ben megajándékozta egy német nyelvű

nemzetközi statisztikai évkönyvvel. Az 1943-ban letett érettségi vizsga után tanárképzős bölcsésznek iratkozott be a Pázmány Péter Tudományegyetemre. Ott is főleg történelmi stúdiumokat folytatott, de a történelem mellé fölvette a földrajzot is. Földrajzprofesszorától igen sokat tanult, és az ő hatására már ekkor megfogalmazódtak benne az első regionális népesedésszisztematikai gondolatok.

1946-ban bekerült a *Szalai Sándor* által szervezett és vezetett Társadalomtudományi Intézetbe, amely azokban az években sokak visszaemlékezése szerint szellemi oázis volt. Az intézet gazdag szakkönyvtárral és anyagi forrásokkal rendelkezett. Szalai professzor a tudományban a nyitottság és semlegesség híve volt. Cseh-Szombathy itt már elsősorban szociológiával foglalkozott. Főként a rendelkezésre álló igen gazdag szakirodalom feldolgozása képezte a feladatát, de emellett empirikus vizsgálatok végzésében is közreműködött. Itt kötött életre szóló barátságot a később közgazdaságtudományi Nobel-díjat kapó *Harsányi Jánossal*, aki a közgazdaságtanra is ráirányította a figyelmét, és akivel kölcsönösen csi-szolták és karban tartották egymás gondolkodását. Itt került baráti viszonyba *Perjés Gézával* is, akitől a szigorú gondolati rendszerezést tanulta meg. Az 1946/47-es tanévre svájci ösz-

töndíjhoz jutott, melynek során az őszi félévet a bázeli, a tavaszi szemesztert a genfi egyetemen töltötte. Genfben ismerkedett meg a logikus rendszerbe foglalt harmadik út felfogással, amit korábbról csak magyar szerzők műveiből, mítoszok formájában ismert. 1947 júliusában sokaktól eltérően és sokak csodálkozására hazatért, és újra bekapcsolódott a Társadalomtudományi Intézetben folyó munkába. Úgy érezte – írja a *Hét nemzedék* c. visszaemlékezésben (*Magyar Szemle*, 2004. április), hogy a családi ősök erre kötelezik, s a hazatérést haláláig nem bánta meg. Az intézetben azonban csak 1949 elejéig volt módja dolgozni, mert akkor „politikai megbízhatatlansága” miatt távozásra kényszerült. A távozás után letette a tanári diploma megszerzéséhez szükséges vizsgáit és 1950-ben kézhez kapta a tanári diplomát.

Ezután hét éven keresztül külvárosi iskolákban tanított. Először egy általános iskolában, később pedig egy gimnáziumban. E hét év alatt nem volt módja a szociológia aktív művelésére. Ezeket az éveket sem töltötte azonban tétlenül, mert továbbra is szisztematikusan tanulmányozta a közkönyvtárakban fellelhető szociológiai szakirodalmat, s azt a képességet is ezekben az években fejlesztette ki magában, hogy tartósan le tudja kötni a diákok figyelmét. Ennek jóval később, egyetemi tanárként is nagy hasznát vette. Ennek az időszaknak a végén született még az I. Rákóczi György hadjárataival foglalkozó három tanulmánya is, melyek a *Hadtörténeti Közleményekben* jelentek meg.

A Központi Statisztikai Hivatallal először 1955 őszén került kapcsolatba. Ekkor azonban még csak néhány tanulmány megírását bízták rá kültagként. 1957 őszén újra behívták, és ekkor már alkalmazták is a nemzetközi osztályon. Itt nemzetközi összehasonlításokat végzett. Már ekkor sem elégszik meg a feladat mechanikus teljesítésével, hanem elmélyül a nemzetközi összehasonlítások szakirodalmá-

ban, sőt tovább is fejleszti a mások által kidolgozott módszereket. Erről tanúskodik a *Statisztikai Szemle* 1960. évi 7. számában megjelent első önálló tanulmánya, amit később még számos más, ugyancsak maradandó értéket képviselő tanulmány követ. E munkájával sajnos nem azt az osztatlan elismerést nyerte el, amit valójában kiérdemelt volna.

1962-ben átkerült a Népesedésszisztikai főosztály akkor szerveződő Szociálstatistikai osztályára, a „Szabady-birodalomba”. Itt már újra szociológiai problémákkal foglalkozhatott. Ebben az időben sorra követték egymást az öngyilkossággal, az alkoholizmussal, a nyugdíjasok, illetve idős korúak problémáival foglalkozó vizsgálatai, elemzései. E munkákban mások is részt vettek, többek között *Andorka Rudolf*, *Buda Béla* és *Vukovich György*, akikkel később is sokat dolgozott és publikált együtt. Az 1960-as évek végén és az 1970-es évtized elején a KSH-t erős szellemi pezsgés jellemezte. Ekkor született meg, majd valósult meg Cseh-Szombathy és Andorka közös gondolata egy társadalomstatistikai műhely, egy önálló főosztály létrehozásáról, melyet jól megalapoztak *Ferge Zsuzsa* rétegződési és mobilitási vizsgálatai, valamint a lakossági jövedelmi felvételek és azok különféle másodlagos elemzései. Ebben az időben került sor a gyermekgondozási segélyt megalapozó, majd később az annak hatásait felmérő vizsgálatokra, s ekkor zajlottak a Szalai Sándor által szervezett és irányított nemzetközi időmérlegvizsgálatok is. Ezekben, majd azokat követően a hazai időmérleg-kutatások megtervezésében és megvalósításában Cseh-Szombathy László is meghatározó szerepet játszott. E vizsgálatok nagy része már az 1970 májusában létrehozott Társadalomstatistikai főosztályon folyt, ahol Cseh-Szombathy László 1974 végéig, a KSH-ból való távozásáig, osztályvezető és főosztályvezető-helyettes volt. A Hivatalból való távozása után, ahogy később Andorka Rudolf is, folyamatosan szakmai kapcsolatot tartott egykori

munkatársaival azon meggyőződése demonstrálásként, hogy a társadalmi jelenségek bonyolult szövevényét csak több tudományág együttműködésével lehet eredményesen vizsgálni. Statisztikai elemzéseiben sohasem elégedett meg a tények pusztá leírásával, hanem azokra mindig magyarázatot is keresett. Ezt részben vizsgálódásainak az általa igen alaposan ismert szociológiai elméletek keretei közé helyezésével, részben a vizsgálandó kérdések pontos megfogalmazásával és a társadalmi valóság mindig gondos operacionalizálásával, részben pedig az ugyancsak nagyon alapos módszertani ismereteire támaszkodva érte el. Korán felismerte a longitudinális vizsgálatok és a nemzetközi összehasonlítások jelentőségét és kutatásban betöltött szerepét is. Ezért széles körű nemzetközi kapcsolatokat létesített és tartott fenn, és több nemzetközi összehasonlító vizsgálatba is bekapcsolódott.

A hivatali évek alatt született tudományos munkái közül kiemelést érdemel a Ferge Zsuzsával közösen válogatott és szerkesztett *A szociológiai felvétel módszerei* c. könyv, amely először 1968-ban jelent meg a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadónál, és azóta számos további kiadást ért meg. Ez a munka mérföldkő a hazai szociológiai vizsgálatok szolid módszertani alapokra helyezésében, és még ma is korszerűnek és átfogónak minősül. A magyar szociológusok számos nemzedéke tanulta és tanulja e könyvből a mesterség alapjait. E művel, Ferge Zsuzsával együtt, sokat tettek a szociológus szakma professzionista szintre emeléséért. 1973-tól módszertant kezdett tanítani az ELTE Szociológiai csoportjában, amely később tanszékké bővült. Kandidátusi értekezését 1974-ben védte meg család- szociológiai vonatkozású tudományos publikációinak tézisszerű összefoglalása alapján. Ekkorra tehető az a felismerése is, hogy a család, illetve annak működése és működési zavarai számos szociológiai probléma magyaráza-

tára alkalmas keretül szolgálhatnak. Ezt követő, széles skálán mozgó családszociológiai kutatásait emellett még az a fokozatosan kialakuló meggyőződése is motiválta, hogy „...a családok azok a téglák, amelyekből a nemzet épülete létrejön. Az épület stabilitása több tényezőtől függ: attól, hogy a téglák épek legyenek és a falak ne törött darabokból álljanak össze, hogy megfelelően illeszkedjenek egymáshoz és tartós kötőanyag ragassza össze őket.” (A magyar családmódel. *Magyar Szemle*. 1997. októberi szám.)

A Hivatalból való távozása után már egyértelműen a szociológia művelésének szentelte életét. Az MTA Szociológiai Kutató Intézetébe került, amelynek 1983 és 1988 között igazgatója volt. 1988 júniusában egyetemi tanárrá nevezték ki az ELTE Szociológiai Intézetébe, ahol 1995-ig számos kurzus előadója volt, utána pedig professor emeritusként oktatott. Emellett tanított még a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen is. 1988–1989-ben a bécsi egyetemen, 1990-ben pedig az uppsalai egyetemen vendégprofesszorkodott.

Úgy gondolom, hogy Cseh-Szombathy László akkor is rászolgált volna az akadémikus címre és a később megkapott valamennyi szakmai elismerésre, ha a KSH-ból való távozása után felhagy minden tudományos tevékenységgel. De ő természetesen nem ezt tette, hanem számos nagy összefoglaló munka megírásával, igen szerteágazó tudományos szervező és tanácsadó tevékenységgel feltette a koronát korábban elért tudományos eredményeire. Az akadémiai doktori címet 1981-ben szerezte meg *A házastársi konfliktus szociológiája* című értekezésével. Az MTA 1993-ban levelező tagjává, 2001-ben pedig rendes tagjává választotta. Tudományos tevékenységéért, eredményeiért 1994-ben Széchenyi-díjat kapott.

Tudományos szervező tevékenységére többek között az is jó példa, ahogyan a KSH Társadalomstatistikai főosztályával később is rend-

szerez szakmai kapcsolatot tartott az onnan elkerült más kollégákhoz hasonlóan, s ha kellett, nemcsak szakmai tanácsokkal segítette az ott folyó munkát, hanem szót is emelt volt főosztálya érdekében.

Számomra, a volt kolléga számára Cseh-Szombathy László az emberi tartás, következetesség és tisztesség megtestesülése volt. Olyan ember, aki tudta, hogy honnan jön és merre tart, s ettől semmilyen körülmények nem tudták eltéríteni. Ebben minden bizonnyal meghatározó szerepet játszott a nagy múltú, a közéletben szinte a kezdetektől fogva jelentős szerepet játszó családon belüli szocializációja. Szerény, halk, de belső erőt sugárzó, a társadalmi kérdések, problémák iránt érzékeny ember volt. Gaz-

dag életműve remélhetőleg nem merül feledésbe, és bízom benne, hogy nincs messze az az idő, hogy az egész családpolitika területén elterjed egy olyan világnézet, „...amely a család hagyományos funkcióinak ellátását döntő fontosságúnak tartja és ennek szellemében a családtagoktól, a különféle társadalmi közösségektől, a politikától áldozatokat is vár” – írja a 1997. októberben megjelent magyar szemlebeli tanulmányában –, majd így folytatja: ehhez *csak* „...a humánus vezetete önkéntes közösségi tudatra van szükség”.

Vita László

egyetemi tanár

E-mail: laszlo.vita@uni-corvinus.hu

A Statisztikai Szemlében megjelent legfőbb munkái

- CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ [1960]: Az életszínvonal nemzetközi összehasonlításánál alkalmazott mutatószámok kiválasztása. 7. sz. 678–694. old.
- CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ–HEINZ ERVIN [1965]: Az öngyilkosságok vizsgálata. 2. sz. 147–163. old.
- ANDORKA RUDOLF–CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ [1965]: Budapesti nyugdíjasok. 7. sz. 675–700. old.
- CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ–FERGE SÁNDORNÉ [1967]: Egy nemzetközi időmérleg-kutatás néhány eredménye. 4. sz. 304–318. old.
- CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ [1968]: Longitudinális vizsgálatok lehetősége és értéke a szociálgerontológiai kutatások területén. 4. sz. 393–402. old.
- ANDORKA RUDOLF–CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ [1968]: A budapesti alkoholisták. 12. sz. 1221–1239. old.
- ANDORKA RUDOLF–CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ–VAVRÓ ISTVÁN [1968]: Társadalmi elítélés alá eső magatartások előfordulásainak területi különbségei. 1. sz. 43–54. old., 2. sz. 145–158. old.
- CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ–SURÁNYI BÁLINT [1974]: Az életmód statisztikai vizsgálatának néhány kérdése. 4. sz. 331–339. old.
- CSEH-SZOMBATHY LÁSZLÓ [1982]: A nemzetközi összehasonlítás szerepe a válások vizsgálatában. 4. sz. 392–403. old.